

Sosiaalisen omantunnon ääni

on veistetty puisiin vaivaisukkoihin

1990-luvun lama mursi pohjoismaisen hyvinvointivaltion Suomesta, ja siitä lähtien on köyhyys tullut ilmeisen pysyväksi ongelmaksemme. Sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän resurssipula ja uudelleenjärjestelyn kysymykset pysyvät otsikoissa, mutta pätevistä ratkaisumalleista ei ole ollut tunkua.

Tätä yhteiskunnallista taustaa vasten *Vaivaisukot Kerimäellä* -näyttely on puhutteleva ja ajan-kohtainen, vieläpä yllättävän monella tasolla. Vaivaisukothan edustivat aikanaan yhdenlaista, joskin haurasta ja haavoittuvais- ta sosiaalihuollon mallia. Kirkko- kansa sujautti kolikon vaivais- ukossa sijaitsevasta raha-aukosta sisään toivoen samalla, että lau- peudentyö toisi hänelle itselleen

maallista onnea, varmistelisipa ehkä taivaspaikkaakin. Vaivais- ukkoihin oli usein liitetty myös kukkaron nyörejä hellittäviä ke- hotustekstejä, kuten *"Joka köy- hää holhoo, häntä holhoo Herra pahana päivänä"*, *"Joka köyhää armahtaa, hän lainaa Herralle"*, *"Lahjaksi olette saaneet, lahjak- si antakaa"*.

Vaikka vaivaisukot ovat edus- taneet varsin alkeellista, talou- dellisesti pienimuotoista ja jär- jestäytymätöntä sosiaalihuollon toteutustapaa, ne voivat tänä- kin päivänä toteuttaa tärkeintä tehtäväänsä – toimia sosiaalisen omantunnon herättäjinä.

Pohjalaiset Kerimäellä

Maamme jokainen seurakun- ta huolehti köyhistään Ruot- sin kirkkolain (1686) mukaan, ja vaivaisukot olivat yksi keino kartuttaa kunnan köyhäin- hoitokassaa etenkin 1800-luvun Pohjanmaalla. Vaivaisukot ovat perisuomalainen ilmiö – Ruot- sista on löydetty kymmenkun- ta ukkoa, mutta muualla maail- massa vaivaisukkoja ei tunneta. Suomessa niitä on säilynyt 145 kappaletta. Vaikka näyttely on järjestetty Itä-Suomen sydämeen Kerimäelle, ei vaivaisukkoperin- nettä ole juurikaan tunnettu Itä- Suomessa. Jonkin verran ukkoja on tavattu Keski- ja Varsinais- Suomessa.

Puusta veistettyjen vaivais- ukkojen luontevaksi taustamai- semaksi Pohjanmaa selittyikin pohjalaisen veneenveistoperin- teen rinnakkaistuotteena. Poh-

Ainut vaivaisakka teki työtänsä Soinissa.

janmaalle päätyi myös valtaosa noiden aikojen sotien invalideis- ta. Merenkulun ja kaupankäyn- nin ansiosta Pohjanmaa oli talou- dellisestikin sen verran vahvaa aluetta, että siellä riitti voimava- roja köyhäinhoitoon enemmän kuin muualla Suomessa.

Vaivaisukkojen kesäisenä ko- koontumispaikkana on Kerimäen kirkko, joka on maailman suurin – ja kenties myös maailman kau- nein – puukirkko. Jo itse kirkko on nähtävyys, ja kuluneen kesän ajan sitä on kansoittanut tämä hiljainen seurakunta. Eri puolille kirkkoa luontevasti sijoitellut 41 vaivaisukkoa ja yksi vaivaisakka kutsuvat kävijää kiertelemään ympäri kirkkosalia.

Suurin osa vaivaisukoista on peräisin 1800-luvulta, mutta Ke- rimäellä nähdään myös Suomen vanhin säilynyt ukko, ilmeisesti

Suomen vanhin säilynyt vaivaisukko on 1600-luvun Hauhon Bartimeus.

1600-luvun lopulta peräisin oleva Hauhon *Bartimeus*. Kerimäellä voi tutustua myös **Juho Viitamaen** vuonna 1960 veistämään Karvian vaivaisukkoon sekä jättikokoiseen, yli kaksimetriseen Rantsilan ukkoon, joka siunattiin tehtäväänsä vasta vuonna 2012. Tämä on liminkalaisen kuvanveistäjä **Toni Iskulehdon** valmistama toisinto alkuperäisestä Rantsilan liki kaksimetrisestä vaivaisukosta, jonka veisti vuonna 1860 puuseppä **Juho Jääskelä**. Kun alkuperäinen Rantsilan ukko siirrettiin Pohjois-Pohjanmaan museoon Ouluun, rantsilalaiset alkoivat kaivata ukkoaan siinä määrin, että uusi ja entistä isompi ukko oli hankittava. Nyt Rantsilan uutta jättiukkoa voi ihastella Kerimäen kirkon asehuoneessa, sillä sitä ei saatu mahtumaan kirkon ovista sisään asti, varsinaisen kirkkosalin puolelle.

Vaivaisukot kiusanteon kohteena

Monella ukolla on jalka poikki: osa on saanut jalkapuolen aseman jo syntyessään, osalta on alkuperäinen jalka ruhjottu ryöstelyn tai ilkivallan vuoksi. Onpa joiltakin ukoilta murskattu nenäkin, kuin Egyptin sfinkseiltä ikään. Ukkoihin kohdistuvasta ilkeydestä kertoo hupaisa sattumus, jonka kansanperinteen tutkija, professori **Seppo Knuuttila** kertoo näyttelyn yhteydessä julkistetussa *Vaivaisukkojen paluu* -kirjassa:

'Kertoman mukaan muuan mies, joka oli onnistunut keplottelemaan itselleen kultarahan viinan oston, päätti vaivaisukon ohi kulkiessaan kiusata ukkoa. Hän pisti rahan ukon rinnassa olevan aukon reunalle ja kyseli: "Ottaasikko tärkiää tämän rahan? Ottaasit varman, ekkö ootaasikki?" Kun mies näin puheli, raha lipsahiti hänen sormistaan ja putosi ukon sisään. Miehellä pääsi itku. Vaivaisukko peri voiton kiusaajastaan.'

Ryöstetyiksi vaivaisukot joutuivat usein viinanhimon seurauksena. Kivijärven ukko vietti yhden talven järveen upotettuna niinkin myöhään kuin vuonna 1998, mutta se saatiin vielä pelastettua hoitamaan virkaansa. Raution ukko varastettiin vastikään, lokakuussa 2012, mutta se löydettiin toukokuussa 2013 melko hyväkuntoisena ja pääsi esille Kerimäen kirkkoon.

Monien ukkojen vammat ovat syntyneet kunnostuksen kaikinlaisesta puutteesta tai huolimattomasta restauroinnista: muovimaali kostuneen puun pinnassa on toiminut tehokkaana lahottajana. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden ja ainutlaatuisten ukkojen – ja sen yhden Soinin akan – asiaa onkin paikallaan ajaa nyt.

Kerimäen vaivaisukkonäyttelyn isä on professori **Seppo Seitsalo**, Sairaala Ortonin entinen ylilääkäri. Professori Seitsalon innostus taiteeseen on synnyttänyt myös Sairaala Ortonin yhteydessä ammattitaitoisesti toimivan, maamme eturivin taiteilijoita esittelevän Galleria Ortonin, jota ylläpitää Invalidisäätiö Orton. Sen suojissa toimii myös *Pelastakaa vaivaisukot ry*.

Vaivaisukot Kerimäellä -näyttely on Kerimäen kirkossa 31.8. saakka. Järjestäjinä Galleria Orton, Pelastakaa vaivaisukot ry ja Kerimäen kappeliseurakunta, kuraattorina on toiminut kuvataidekriitikko **Otso Kantokorpi**.

Näyttelyn suojelijoina toimivat arkkiaatri **Risto Pelkonen** ja emerituspiispa **Eero Huovinen**. Pääyhteistyökumppaneina ovat Raha-automaattiyhdistys ja LähiTapiola.

Vaivaisukkojen historiaa kirkko-, talous-, taide- ja sosiaalishistorian näkökulmista avaa näyttelyn yhteydessä julkaistu kirja *Vaivaisukkojen paluu* (Maahenki 2013, toim. Otso Kantokorpi.)

Katri Kovasiipi

Yllä oleva Kalajoen ukko ei ole kovin vaivaisen näköinen, mutta alla oleva 1700-luvulla tehty Särkisalon ukko on senkin edestä sairastunut ja vaivainen.

